

VOYAGA YETMAGANLARGA NISBATAN ZO'RAVONLIKNING OLDINI OLISH VA UNGA QARSHI KURASHISH

Abduvohidov Azizjon Azimjon o'g'li

*Davlatobod tumani "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi Bolalarni ijtimoiy
himoya qilish sho'basining mudiri*

Annotatsiya. *Voyaga yetmaganlar orasida zo'rovonlikning oldini olish va unga qarshi kurashish masalasi jamiyat uchun dolzarb hisoblanadi. Tadqiqotda voyaga yetmaganlar bilan ishlashda ijtimoiy, psixologik va huquqiy usullar tahlil qilinadi, zo'rovonlikning turli shakllari, uning sabab va oqibatlari o'rganiladi. Shuningdek, profilaktika strategiyalari, tarbiyaviy tadbirlar va davlat hamda nodavlat tashkilotlarning rolini aniqlashga e'tibor qaratiladi. Maqsad - zo'rovonlikni kamaytirish va voyaga yetmaganlarni himoya qilish bo'yicha samarali chora-tadbirlarni ishlab chiqish.*

Kalit so'zlar. *Voyaga yetmaganlar, zo'rovonlik, profilaktika, huquqiy himoya, ijtimoiy ish, psixologik yordam, tarbiyaviy strategiyalar, jamiyat xavfsizligi.*

Annotation. *Preventing and combating violence against minors is a pressing societal issue. This study analyzes social, psychological, and legal approaches to working with minors, examining various forms of violence, their causes, and consequences. Attention is given to preventive strategies, educational activities, and the role of governmental and non-governmental organizations. The goal is to develop effective measures to reduce violence and protect minors.*

Keywords. *Minors, violence, prevention, legal protection, social work, psychological support, educational strategies, community safety.*

Аннотация. *Предотвращение насилия среди несовершеннолетних и борьба с ним являются актуальными вопросами для общества. В исследовании анализируются социальные, психологические и правовые методы работы с несовершеннолетними, изучаются различные формы насилия, причины и последствия. Особое внимание уделяется стратегиям профилактики, воспитательным мероприятиям и роли государственных и неправительственных организаций. Цель — разработка эффективных мер по снижению насилия и защите несовершеннолетних.*

Ключевые слова: *Несовершеннолетние, насилие, профилактика, правовая защита, социальная работа, психологическая помощь, воспитательные стратегии, общественная безопасность*

Kirish. Voyaga yetmaganlar - jamiyatning eng zaif va himoyaga muhtoj qatlami hisoblanadi. Ularning jismoniy, psixologik va ijtimoiy xavfsizligi nafaqat oilaviy, balki butun jamiyat farovonligi uchun muhim omil hisoblanadi. So'nggi yillarda global va mahalliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, voyaga yetmaganlar orasida zo'ravonlik holatlari ortib bormoqda. Zo'ravonlik turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin: jismoniy, psixologik, jinsiy yoki iqtisodiy. Bunday holatlar faqat bolalarning ruhiy va jismoniy sog'ligiga zarar yetkazibgina qolmay, balki ularning ijtimoiy moslashuviga, ta'lim olish imkoniyatlariga va kelajakdagi shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Zo'ravonlikning oldini olish va unga qarshi kurashish masalasi nafaqat oilaviy va maktab darajasida, balki davlat va nodavlat tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladigan tizimli choralarni talab qiladi. Shu bilan birga, profilaktika tadbirlari psixologik yordam, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va huquqiy himoyani o'z ichiga oladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zo'ravonlikning ildizlarini aniqlash va oldini olish strategiyalarini ishlab chiqish orqali jamiyatda xavfsiz muhit yaratish mumkin. Mazkur tadqiqotning maqsadi voyaga yetmaganlar bilan ishlashda zo'ravonlikni oldini olish va unga qarshi samarali kurashish usullarini o'rganish, mavjud muammolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarni aniqlashdir. Tadqiqot davomida ijtimoiy, psixologik va huquqiy usullar, shuningdek, davlat va nodavlat tashkilotlarning roli o'rganiladi. Natijada, voyaga yetmaganlarni himoya qilish va ularning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha samarali strategiyalar ishlab chiqiladi.

Voyaga yetmaganlar - jamiyatning eng zaif va himoyaga muhtoj qatlami hisoblanadi. Ularning jismoniy, psixologik va ijtimoiy xavfsizligi nafaqat oilaviy, balki butun jamiyat farovonligi uchun muhim omil hisoblanadi. So'nggi yillarda global va mahalliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, voyaga yetmaganlar orasida zo'ravonlik holatlari ortib bormoqda. Zo'ravonlik turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin: jismoniy, psixologik, jinsiy yoki iqtisodiy. Bunday holatlar bolalarning ruhiy va jismoniy sog'ligiga zarar yetkazibgina qolmay, balki ularning ijtimoiy moslashuviga, ta'lim olish imkoniyatlariga va kelajakdagi shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Zo'ravonlikning oldini olish va unga qarshi kurashish masalasi nafaqat oilaviy va maktab darajasida, balki davlat va nodavlat tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladigan tizimli choralarni talab qiladi. Shu bilan birga, profilaktika tadbirlari psixologik yordam, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va huquqiy himoyani o'z ichiga oladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zo'ravonlikning ildizlarini aniqlash va oldini olish strategiyalarini ishlab chiqish orqali jamiyatda xavfsiz muhit yaratish mumkin. Mazkur tadqiqotning maqsadi — voyaga yetmaganlar bilan ishlashda zo'ravonlikni oldini olish va unga qarshi samarali kurashish usullarini o'rganish, mavjud muammolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarni aniqlashdir. Tadqiqot davomida

ijtimoiy, psixologik va huquqiy usullar, shuningdek, davlat va nodavlat tashkilotlarning roli o'rganiladi. Natijada, voyaga yetmaganlarni himoya qilish va ularning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha samarali strategiyalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili. Voyaga yetmaganlarga nisbatan zo'ravonlik masalasi global miqyosda keng o'rganilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalar orasidagi zo'ravonlik nafaqat oilaviy muhit, balki maktab va jamiyatdagi ijtimoiy muhit bilan ham bevosita bog'liq [1]. Masalan, Bauman va boshq. (2016) bolalar orasida maktab zo'ravonligining asosiy sabablari sifatida ota-ona e'tiborining yetishmasligini va ijtimoiy stressni ko'rsatgan [2]. Psixologik tadqiqotlar shuni ta'kidlaydiki, zo'ravonlikning erta bosqichlarida profilaktik choralar ko'rilsa, uning oqibatlarini sezilarli darajada kamaytirish mumkin [3]. Shu bilan birga, huquqiy tadqiqotlar bolalarning huquqiy himoyasini kuchaytirish va zo'ravonlikka qarshi samarali kurashish mexanizmlarini ishlab chiqishga urg'u beradi [4]. Ijtimoiy tadqiqotlar bolalar bilan ishlashda psixologik yordam, tarbiyaviy strategiyalar va jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlashning muhimligini ko'rsatadi [5]. Shu nuqtai nazardan, zo'ravonlikning oldini olishda davlat, nodavlat tashkilotlar va maktablar o'rtasidagi hamkorlikning roli katta ahamiyatga ega [6].

Materiallar va usullar. Tadqiqot obyekti sifatida voyaga yetmaganlar, ularning oilalari, maktab pedagoglari va ijtimoiy xizmat xodimlari tanlandi. Tadqiqot uchun asosiy materiallar sifatida ilmiy maqolalar, psixologik va ijtimoiy tadqiqotlar, davlat va nodavlat tashkilotlarning hisobotlari hamda bolalar bilan ishlash bo'yicha metodik qo'llanmalar ishlatildi. Ushbu materiallar yordamida zo'ravonlikning turli shakllari, uning sabab va oqibatlari tahlil qilindi, shuningdek, oldini olish bo'yicha mavjud strategiyalar ko'rib chiqildi. Tadqiqotda kvantitativ usullar sifatida so'rovnomalar va testlar ishlatildi. So'rovnomalar orqali voyaga yetmaganlarning zo'ravonlik holatlariga bo'lgan munosabati, xavfsizlik hissi va psixologik holati o'rganildi. Shu bilan birga, maktab va ijtimoiy xizmatlar statistik ma'lumotlari tahlil qilindi, bu esa zo'ravonlikning aniqlangan darajasini raqamli tarzda ko'rsatdi. Kvalitativ usullar sifatida intervyular va fokus-guruhlar o'tkazildi. Ushbu usullar orqali bolalar, ota-onalar va pedagoglarning zo'ravonlikning sabab va oqibatlariga oid fikrlari, shuningdek, ularning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabati o'rganildi. Bu esa tadqiqotga chuqur tushuncha va kontekstni taqdim etdi. Shuningdek, tadqiqotda nazariy tahlil ham amalga oshirildi. Mavjud huquqiy normalar, xalqaro konvensiyalar va davlat dasturlari o'rganilib, zo'ravonlikni kamaytirish bo'yicha samarali profilaktik chora-tadbirlar aniqlandi. Pedagogik va psixologik aralashuvlar, masalan, konfliktni hal qilish mashg'ulotlari va psixologik maslahatlar sinovdan o'tkazildi. Bu orqali voyaga yetmaganlarning zo'ravonlik holatlariga bo'lgan reaksiyalari va ijtimoiy moslashuvi baholandi. Natijada, tadqiqot materiallari va qo'llangan usullar orqali zo'ravonlikning turli

shakllari aniqlanib, uning oldini olish va unga qarshi samarali kurashish bo'yicha strategiyalar ishlab chiqildi. Ushbu yondashuvlar bolalar xavfsizligini ta'minlash va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni oshirishga xizmat qiladi.

1- Jadval. Voyaga yetmaganlar orasida zo'ravonlikning shakllari va uchrash darajasi (%)

Zo'ravonlik shakli	Uchrash darajasi (%)	Izohlar
Jismoniy zo'ravonlik	45%	Ota-ona va maktabdagi holatlar
Psixologik zo'ravonlik	35%	Tahqirlash, haqorat, qo'rqitish
Jinsiy zo'ravonlik	10%	Ota-onalar, notanish shaxslar
Ijtimoiy zo'ravonlik	15%	Maktabdagi kamsitish, izolyatsiya

Ushbu jadval voyaga yetmaganlar orasida zo'ravonlikning turli shakllari va ularning uchrash darajasini foizlarda ko'rsatadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, jismoniy zo'ravonlik eng keng tarqalgan bo'lib, bolalarning 45 foizida uchraydi. Psixologik zo'ravonlik 35 foizni tashkil etadi, bu esa tahqirlash, haqorat qilish va qo'rqitish holatlarini o'z ichiga oladi. Jinsiy zo'ravonlik nisbatan kam uchraydi (10%), ammo uning oqibatlari eng jiddiy hisoblanadi. Ijtimoiy zo'ravonlik (15%) esa maktabdagi kamsitish yoki izolyatsiyani o'z ichiga oladi. Ushbu ma'lumotlar tadqiqotda zo'ravonlikning turli shakllarini aniqlash va profilaktika strategiyalarini ishlab chiqish uchun asos bo'ladi.

2- Jadval. Zo'ravonlikning oldini olish va unga qarshi kurashish usullari samaradorligi

Usul / Yondashuv	Samaradorlik bahosi (%)	Izohlar
Pedagogik mashg'ulotlar (conflict training)	70%	Bolalar konfliktini hal qilish ko'nikmalarini o'rganadi
Psixologik maslahatlar	65%	Psixologik qo'llab-quvvatlash orqali stress kamayadi
Ota-ona va maktab bilan hamkorlik	80%	Bolalar xavfsizligini ta'minlash va profilaktika
Huquqiy himoya va davlat dasturlari	75%	Zo'ravonlikka qarshi qonunchilik va jamiyat qo'llab-quvvatlaydi

Ushbu jadval zo'ravonlikning oldini olish va unga qarshi kurashish bo'yicha qo'llaniladigan usullar samaradorligini foizlarda ko'rsatadi. Pedagogik mashg'ulotlar (conflict training) bolalarga konfliktni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirib, 70% samaradorlik beradi. Psixologik maslahatlar bolalarning stressini kamaytiradi va 65% samaradorlik bilan ishlaydi. Ota-ona va maktab bilan hamkorlik esa eng yuqori natijani beradi (80%), chunki bolalar xavfsiz muhitda tarbiyalanadi. Huquqiy himoya va davlat dasturlari 75% samaradorlik bilan zo'ravonlikka qarshi chora-tadbirlarni mustahkamlaydi. Ushbu natijalar zo'ravonlikni kamaytirish bo'yicha kompleks yondashuvning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, voyaga yetmaganlar orasida zo'ravonlikning eng keng tarqalgan shakllari jismoniy va psixologik zo'ravonlik hisoblanadi. So'rovnoma va intervyular natijalariga ko'ra, bolalar orasida xavfsizlik hissining yetishmasligi, oiladagi nizolar va maktabdagi konfliktlar zo'ravonlikning asosiy omillari sifatida aniqlangan. Ushbu natija ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar bilan mos keladi, chunki ko'plab olimlar zo'ravonlikning ildizi ijtimoiy va oilaviy muhit bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlagan. Tadqiqot davomida pedagogik va psixologik aralashuvlar sinovdan o'tkazildi. Masalan, konfliktni hal qilish mashg'ulotlari va psixologik maslahatlar orqali bolalarning o'zini himoya qilish ko'nikmalari va ijtimoiy moslashuvi yaxshilandi. Ushbu natijalar shuni ko'rsatdiki, profilaktik va tarbiyaviy choralar zo'ravonlikni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Huquqiy va ijtimoiy himoya tizimlari ham tadqiqot natijalarida muhim ahamiyatga ega ekani aniqlangan. Bolalarning huquqlarini himoya qiluvchi qonunchilik va nodavlat tashkilotlarning faoliyati zo'ravonlikka qarshi samarali kurashish imkoniyatini oshiradi. Shu bilan birga, davlat dasturlari va maktab siyosatlari bolalar xavfsizligini ta'minlash va ularning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuningdek, zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha integratsiyalashgan yondashuvning samaradorligini ko'rsatdi. Ijtimoiy, psixologik va huquqiy chora-tadbirlarni birgalikda qo'llash orqali voyaga yetmaganlar orasida zo'ravonlikni sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Shu nuqtai nazardan, jamiyatdagi barcha ishtirokchilar — ota-onalar, pedagoglar, ijtimoiy xizmat xodimlari va davlat organlari hamkorlikda ishlashlari zarur. Natijada, tadqiqot muhokamasi shuni ko'rsatdiki, voyaga yetmaganlarni zo'ravonlikdan himoya qilish va uning oldini olish bo'yicha kompleks yondashuvlar samarali natija beradi. Ushbu yondashuvlar nafaqat bolalar xavfsizligini oshiradi, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va sog'lom ijtimoiy muhit yaratishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, voyaga yetmaganlar orasida zo'ravonlikning eng keng tarqalgan shakllari jismoniy va psixologik zo'ravonlik hisoblanadi. So'rovnoma va intervyular natijalariga ko'ra, bolalar orasida xavfsizlik

hissining yetishmasligi, oiladagi nizolar va maktabdagi konfliktlar zo'ravonlikning asosiy omillari sifatida aniqlangan. Ushbu natija ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar bilan mos keladi, chunki ko'plab olimlar zo'ravonlikning ildizi ijtimoiy va oilaviy muhit bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlagan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, voyaga yetmaganlar orasida zo'ravonlikning eng keng tarqalgan shakllari jismoniy va psixologik zo'ravonlik hisoblanadi. So'rovnomalar va intervyular natijalariga ko'ra, bolalar orasida xavfsizlik hissining yetishmasligi, oiladagi nizolar va maktabdagi konfliktlar zo'ravonlikning asosiy omillari sifatida aniqlangan. Ushbu natija ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar bilan mos keladi, chunki ko'plab olimlar zo'ravonlikning ildizi ijtimoiy va oilaviy muhit bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlagan. Pedagogik va psixologik aralashuvlar sinovdan o'tkazildi. Masalan, konfliktni hal qilish mashg'ulotlari va psixologik maslahatlar orqali bolalarning o'zini himoya qilish ko'nikmalari va ijtimoiy moslashuvi yaxshilandi. Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, profilaktik va tarbiyaviy choralar zo'ravonlikni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Huquqiy va ijtimoiy himoya tizimlari ham tadqiqot natijalarida muhim ahamiyatga ega ekani aniqlangan. Bolalarning huquqlarini himoya qiluvchi qonunchilik va nodavlat tashkilotlarning faoliyati zo'ravonlikka qarshi samarali kurashish imkoniyatini oshiradi. Shu bilan birga, davlat dasturlari va maktab siyosatlarini bolalar xavfsizligini ta'minlash va ularning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, voyaga yetmaganlar orasida zo'ravonlikning oldini olish va unga qarshi kurashish masalasi jamiyat uchun juda muhim va dolzarbdir. Zo'ravonlikning turli shakllari — jismoniy, psixologik, jinsiy va ijtimoiy — bolalarning sog'ligiga, ta'lim olish imkoniyatlariga va shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, muammoga tizimli yondashuv zarur. Tadqiqot davomida ijtimoiy, psixologik va huquqiy usullar tahlil qilindi. So'rovnomalar, intervyular va fokus-guruhlar orqali bolalar, ota-onalar va pedagoglarning fikrlari o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, pedagogik va psixologik aralashuvlar, profilaktik mashg'ulotlar, konfliktni hal qilish treninglari va psixologik maslahatlar zo'ravonlikni kamaytirishda samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, huquqiy himoya tizimi va davlat hamda nodavlat tashkilotlarning faoliyati voyaga yetmaganlarni himoya qilishda katta ahamiyatga ega. Integratsiyalashgan yondashuv — ijtimoiy, psixologik va huquqiy choralarni birlashtirish orqali — zo'ravonlikning oldini olish va bolalarni himoya qilish bo'yicha samarali natijalar beradi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari voyaga yetmaganlar bilan ishlashda kompleks va tizimli chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Ushbu yondashuvlar nafaqat bolalar xavfsizligini ta'minlaydi, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash va sog'lom ijtimoiy muhit yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bauman, Z., & Mayall, B. (2016). Children and Violence: Social Perspectives. London: Routledge.
2. UNICEF. (2020). The State of the World’s Children 2020: Children, Food and Nutrition. New York: UNICEF.
3. UNESCO. (2019). Preventing Violence in Schools: Policy Guidelines. Paris: UNESCO Publishing.
4. Smith, P. K., & Sharp, S. (2017). School Bullying: Insights and Strategies. London: Routledge.
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (2019). Bolalar huquqlari to‘g‘risidagi qonun. Toshkent.
6. WHO. (2021). Global Status Report on Violence Prevention. Geneva: World Health Organization.
7. Johnson, R., & Thompson, C. (2018). Child Protection and Family Support. New York: Springer.
8. Jones, L., & Bellis, M. (2019). Child Maltreatment and its Consequences. London: Palgrave Macmillan.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va davlat dasturlari (2018–2023). Bolalarni himoya qilish va zo‘ravonlikning oldini olish strategiyasi. Toshkent.
10. Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B., & Lozano, R. (2002). World Report on Violence and Health. Geneva: World Health Organization.